



UYGUR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى
UYGHUR RESEARCH INSTITUTE

خەلقئارا ۋەزىيەت

ئۇچۇر ۋە تەۋسىيەلەر

18.10.2020 – 12.10.2020

تەييارلىغۇچى : نىجات تۇرغۇن
تەھرىرى : پاسىبان

3 - سان
25/10/2020

غەرب - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى

(20.10.12-20.10.18)

■ ياۋروپا پارلامېنتى خىتاي ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ سەزگۈر سانائەت تارماقلىرىنى ئىستراتېگىيەلىك سېتىۋېلىشىدىن قوغداش ئۈچۈن يېڭى بىر تۈزۈم يولغا قويماقچى. ياۋروپا دۆلەتلىرى ئۇزۇندىن بۇيان خىتاي ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ مىللىي خەۋپسىزلىككە مۇناسىۋەتلىك شىركەتلەرنى سېتىۋېلىپ، بۇ ئارقىلىق تەسىر كۈچكە ئىگە بولۇش تەھدىتىگە ئۇچراپ كېلىۋاتاتتى. بۇ قېتىمقى يېڭى تۈزۈم ئارقىلىق خىتاي ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ داۋاملىق تۈردە ياۋروپادىكى مىللىي خەۋپسىزلىككە ئالاقىدار ۋە ئىستراتېگىيەلىك ئەھمىيىتى بولغان شىركەتلەرنى سېتىۋېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالدىغان بولدى ۋە بۇ ياۋروپانىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداشقا قارىتا ئېلىنغان بىر چوڭ قەدەم بولدى. ئەمما ئاخىرقى قارار يەنىلا ھەر قايسى ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ ئورتاق قارارىغا باغلىق.^[1]

■ ئەنگىلىيە - خىتاي مۇناسىۋىتىنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىسى — 2019 - يىلى ھوڭكوڭدا باشلانغان نامايىشلار. ئەنگىلىيە ئۇزۇندىن بۇيان خىتاينىڭ شەرقىي جەنۇبى خىتاي دېڭىزىدىكى ھەرىكەتلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا قىلىۋاتقان زۇلمغا ئاگنوستىك پوزىتسىيە (ئىككىلىنىش پوزىتسىيەسى) تۇتۇپ كەلگەن ئىدى. ھوڭكوڭدىكى نامايىشنىڭ داۋام قىلىشى ۋە خىتاينىڭ ھوڭكوڭدا يېڭى خەۋپسىزلىك قانۇنىنى يولغا قويۇشى ئەنگىلىيەنىڭ سىياسىي

[1] <https://sciencebusiness.net/news/technology-sovereignty-new-eu-rules-block-for-foreign-takeovers>

قىزىل سىزىقىغا تەگدى ۋە بۇ ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتىنىڭ سوغۇقلىشىشىغا سەۋەب بولدى.^[2]

■ خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋاڭ يى « ئامېرىكىنىڭ ھىندى - تىنچ ئوكيان ئىستراتېگىيەسى شەرقىي ئاسىيانىڭ تىنچلىقى ۋە تەرەققىياتىغا زىيانلىق، ئامېرىكا بۇ ئىستراتېگىيە ئارقىلىق ئامېرىكا، ھىندىستان، ياپونىيە ۋە ئاۋسترالىيە قاتارلىق تۆت دۆلەتنىڭ مېخانىزمىنى ئاساس قىلىپ، ھىندى - تىنچ ئوكيان رايونىدا شىمالى ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتىنى قۇرماقچى، بۇ ئىستراتېگىيەلىك، ۋاقتى ئۆتكەن سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇش روھى ھالىتى گۇرۇپپىلارنىڭ توقۇنۇشى ۋە جۇغراپىيەلىك كۈچ رىقابىتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ» دېدى.^[3]

■ فرانسىيە چوڭ دىپلوماتى Penot Christophe نى ھىندى - تىنچ ئوكيان رايونىغا ئەلچى قىلىپ تەيىنلىدى. بۇ فرانسىيەنىڭ بۇ رايونغا تەيىنلىگەن تۇنجى ئەلچىسى بولۇپ، Penot Christophe يازدىكى بىر زىيارەتتە «بۈگۈنكى كۈندە خەلقئارا سىستېمىنىڭ نورمىلىرى ۋە قىممەت قاراشلىرى بىر تەھدىتكە ئۇچراۋاتىدۇ ۋە بۇ خىتاي ۋىرۇسى سەۋەبى بىلەن تېخىمۇ ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى» دېگەن ئىدى. فرانسىيەنىڭ ھىندى - تىنچ ئوكيان رايونىغا سالغان مەبلەغى 176 مىليارد دوللار بولۇپ، بۇ رايوندىكى تىجارەت فرانسىيە ئېكسپورتىنىڭ %17ى ۋە ئىمپورتىنىڭ %14ى نى ئىگىلەيدۇ.

فرانسىيە خىتايغا قارىتا پوزىتسىيە ئۆزگەرتكەن دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ۋە 9- ئايدا گېرمانىيە ھىندى - تىنچ ئوكيان ئىستراتېگىيەسىنى ئېلان قىلغان. بۇ ئىستراتېگىيەسىنىڭ ئاساسى مەقسىتى خىتايغا بولغان

[2] <https://www.rusi.org/commentary/gamblers-code-reassessing-uk-china-golden-age>

[3] <https://www.fmprc.gov.cn/web/wjzbzhd/t1823539.shtml>

دىپلوماتىك بېسىمنى ئاشۇرۇش بولۇپ، فىرانسىيە ۋە گېرمانىيەنىڭ خىتايغا قارىتا پوزىتسىيەسىنىڭ ئۆزگىرىشى ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ خىتايغا قاراتقان سىياسىتىدە تېخىمۇ ئەمەلىيەتچان بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن.^[4]

ياۋروپا - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى

20.10.25 - 20.10.19

■ ئىتالىيە خىتايىنىڭ خۇاۋېي شىركىتىنى ئىتالىيەدىكى 5گ قۇرۇلۇشىدىن چىقىرىۋەتتى. ئالدىنقى ئايلاردا، ئەنگلىيە، فىرانسىيە، بېلگىيە ۋە چېخىيەگە ئەگىشىپ ئىتالىيەمۇ خۇاۋېينى ئىتالىيەدىكى 5گ قۇرۇلۇشىدىن چىقىرىۋەتتى.^[5] ئىتالىيەنىڭ بۇ قارارى سەۋەبىدىن خىتاي ئىتالىيەگە بېسىم قىلىشى ۋە ئىتالىيە - خىتاي مۇناسىۋىتى يىرىكىلىشىشى مۇمكىن.

■ شىۋېتسىيە تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ دۆلەت ئىستىخباراتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە ئىدارىسى تەرىپىدىن ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشىگە ئاساسەن خىتايىنىڭ خۇاۋېي ۋە ZTE شىركەتلىرىنى 5گ قۇرۇلۇشىغا كىرىشتىن ۋە شىركەتلەرنى 5گ قۇرۇلۇش جەريانىدا خۇاۋېي ۋە ZTE شىركىتىنىڭ ماتېرىياللىرىنى ئىشلىتىشتىن چەكلىدى.^[6] شىۋېتسىيە ئىستىخبارات ئىدارىسىنىڭ بۇ توغرىسىدا بەرگەن باياناتىدا «خىتاي شىۋېتسىيە دۆلەت خەۋپسىزلىكى ئۈچۈن چوڭ بىر تەھدىت» دېدى.^[7]

[4] <https://www.smh.com.au/world/asia/france-escalates-china-push-appoints-ambassador-for-indo-pacific-20201012-p5647f.html>

[5] <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-huawei-decoupling-continue/>

[6] <https://www.scmp.com/news/china/article/3106358/banning-huawei-and-zte-sweden-calls-china-national-security-threat>

[7] <https://www.sakerhetspolisen.se/en/swedish-security-service/about-us/press-room/current-events/news-2020-10-20/the-importance-of-a-secure5-g-network.html>

يۇقارقى ئىككى دۆلەتنىڭ قارارلىرىدىن قارىغاندا ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ خىتايغا تېخنولوگىيە جەھەتتە زىيادە بېقىندى بولۇپ قىلىشتىن قۇتۇلۇش، تېخنولوگىيە ساھەسىدىكى ئۈستۈنلۈكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش ئارقىلىق ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادى مەنپەئەتىنى قوغداش ۋە خىتاينىڭ تېخنولوگىيە ئارقىلىق ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ خەۋپسىزلىكىگە بولغان تەھدىتنىڭ ئالدى ئېلىشنى مەقسەت قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

■ ئامېرىكا دۆلەت سېكرېتارى مايك پومپەيو ياۋروپا ئىتتىپاقى تاشقى ۋە خەۋپسىزلىك سىياسىتىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ۋەكىلى ۋە ياۋروپا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بىلەن كۆرۈشتى. كۆرۈشۈشنىڭ ئاساسى تېمىسى خىتاي ھەققىدە بولۇپ، ئىككى تەرەپ خىتايغا ئالاقىدار بارلىق تېمىلاردا (ھوڭكوڭ، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىلىرى، خىتاينىڭ كوروننا ۋىرۇسىنى بىر تەرەپ قىلىشى ۋە 5گ مەسىلىلىرى) سۆھبەتلەشكەن ۋە بۇ سۆھبەتنىڭ بۇ يىل 11-ئايدا داۋام قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.^[8]

بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ئۇچرىشىشى خىتايغا قارشى تۇرۇشتا ترانساتلانتىك ئىتتىپاق ھەمكارلىقىنىڭ ئىنتايىن زۆرۈرلۈكىنى ۋە ئالدىمىزدىكى ۋاقىتلاردا ئىككى تەرەپنىڭ خىتاي تەھدىتىگە قارشى تۇرۇشتا ھەر قايسى ساھەلەردە بىرلىكتە ھەرىكەت قىلىش ئېھتىماللىقىنى كۆرسىتىدۇ.

■ خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئېكسپورت كونترول قانۇنىنى ماقۇللىدى. بۇ قانۇن بۇ يىل 12-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ رەسمىي يولغا قويۇلدى. بۇ قانۇندا دېيىلىشىچە خىتاي ھۆكۈمىتى ھەربىي ۋە يادرو مەھسۇلاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇيۇملارنى چەتئەلگە ئېكسپورت قىلىشنى كونترول قىلىدىكەن ۋە بۇ قانۇن ئارقىلىق خىتاي ۋە چەتئەل شىركەتلىرىنى

[8] <https://www.voachinese.com/a/US-EU-dialogue-china.20201023/5633495.html>

قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئەھۋال ئاستىدا جازالايدىكەن.^[9]

خىتاي بۇ ئارقىلىق غەرب دۆلەتلىرى ۋە شىركەتلىرىدىن ئۆچ ئېلىشى ۋە بۇ غەرب شىركەتلىرى ئۈچۈن ماھىيەتلىك بىر رىقابەت پەيدا قىلىشى مۇمكىن. ھازىر ئامېرىكا، ياۋروپا ئىتتىپاقى ۋە خىتاي ئېكسپورت كونترول تۈزۈمىنى كېڭەيتىۋاتىدۇ. بۇ تەلەپكە لايىقلىشىش تەننەرخى (*compliance costs*) نى ئۆستۈرۈۋېتىدۇ. ھەر قايسى كۈچلەر ئۆز رايونلىرىدا تېخىمۇ جىق ئىقتىسادى قورۇقچىلىق (*protectionism*) تۈزۈمىگە قاراپ مېڭىشى مۇمكىن.

■ خىتاينىڭ «17+1» پروجەكتى بىخەتەرلىك ئەندىشىسى ۋە بۇزۇلغان ۋەدىلەر ئىچىدە توختاپ قېلىۋاتىدۇ. بىرىنچىدىن، گەرچە خىتاي زور مەبلەغ سالدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان. 2012-يىلى خىتاي ئوتتۇرا ۋە شەرقىي ياۋروپاغا 17 مىليارد دوللار مەبلەغ سېلىشقا ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ، ھازىرغا قەدەر تەسەۋۋۇر قىلغان 40 نەچچە تۈرنىڭ پەقەت تۆتىنچىسى ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئىككىنچىدىن، بۇ رايوندىكى دۆلەتلەر خىتاينىڭ بېقىندى بولۇپ قىلىشنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاقىۋەتلىرىنى ئويلاۋاتىدۇ ۋە «17+1» پروجەكتىنىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ بىرلىكىنى ساقلاشقا زىيان ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەكتە. ئۈچىنچىدىن، ئامېرىكا - خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت يىرىكلىكى سەۋەبىدىن ئۆزلىرىنىڭ خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى قايتىدىن ئويلىشىۋاتىدۇ. ھازىرغا قەدەر كىرودىيە، چېخىيە، ئېستونىيە، رومىنىيە، سېربىيە ۋە سىلوۋاكىيە تەدبىر قوللىنىپ، خىتاينىڭ خۇاۋېي شىركىتىنىڭ 5 گ قۇرۇلۇشىدىكى رولىنى چەكلەۋاتىدۇ.^[10]

[9] <https://merics.org/en/briefing/chinas-new-export-control-law>

[10] <https://www.aspistrategist.org.au/chinas-171-initiative-stalls-amid-security-concerns-and-broken-promises/>

ئەگەردە بۇ رايوندىكى دۆلەتلەردە خىتاينىڭ «17+1» پروجەكتى مەغلۇپ بولسا خىتاينىڭ يېڭى يىپەك يولى ئىستراتېگىيەسى ئەمەلگە ئاشمايدۇ ۋە ئىقتىساد - سودا جەھەتتە ئېغىر زىيان بولىدۇ.

تەۋسىيەلەر

■ بۈگۈن ياۋروپادىكى دۆلەتلەر تېخنولوگىيە ساھەسىدە خىتايغا بېقىندى بولۇپ قىلىشتىن قۇتۇلۇش ۋە خۇاۋېينىڭ دۆلەت خەۋپسىزلىكىگە شەكىللەندۈرۈۋاتقان تەھدىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان بىر ۋاقىتتا شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى ياۋروپا ئىتتىپاقى لوبىي خىزمەتلىرىدە خۇاۋېينىڭ خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان زۇلۇمغا ھەمدەمدە بولۇۋاتقانلىقىنى ۋە خىتاينىڭ «دىجىتال مۇستەبىتلىك» (authoritarianism digital) نى دۇنياغا ئېكسپورت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆپلەپ ئوتتۇرىغا قويۇش كېرەك

■ خىتاي - ياۋروپا ئىتتىپاقى مۇناسىۋەتلىرىدە خىتاينىڭ ئېكسپورت كونترول قانۇنىنى يولغا قويۇشى بىلەن بەزى ياۋروپا شىركەتلىرى جازاغا ئۇچرىشى مۇمكىن. شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى ياۋروپا ئىتتىپاقىدىن خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى قىرغىنچىلىق ۋە قۇللۇق سىياسىتىگە ياردەمدە بولۇۋاتقان ۋە نەپ ئېلىۋاتقان خىتاي شىركەتلىرىنى جازالاشنى تەلەپ قىلىشى لازىم.

■ شەرقىي ۋە ئوتتۇرا ياۋروپادا رايونلىرىدا شەرقىي تۈركىستان مەسلىسىنىڭ ئاڭلىتىشىنىڭ يوللىرى ھەققىدە ئىزدىنىش لازىم